

פתביעת:

- לשוננו, כתביעת לחקר הלשון העברית, רבעון.
 חתימה לכרך מ"ד (תש"ם) — 140. ל"י
 לשוננו לעם, קונטרסים עממיים לענייני לשון,
 10 קונטרסים במחזור.
 חתימה למחזור ל"א, (תש"ם) — 110. ל"י
 למד לשונה, עלונים לחידושי מלים ולתיקוני לשון.
 מעלון א' עד פ"ו — 150. ל"י

סדרות מיוחדות

- א. מלשון מועדי ישראל — א' בנדוד — 70. ל"י
 לשון כסה ועשור; לשון שלוש הרגלים; לשונותיה
 של חנוכה; לשונות למועדים: ט"ו בשבט ופורים.
 ב. לשונם של סופרים — 150. ל"י
 לשון ספר וספר (ח' חזו) — ד' סדן
 לשון סופר וספר (ש"י עגנון) — ד' סדן
 אור זרוע, בינה בלשונותיו של ש' מלצר — ד' סדן
 תמורות בלשונן של דוד פרישמן — ש' קרמר
 לשונם של סופרים: י' קלצקין; ד' סדן — י"ב קרמר
 לקט אמרות מנדלי מוכר ספרים — ש' תודר
 דרכי לשוננו, דובריה וסופריה — צ' שארפשטיין
 מתיקוני ביאליק בניקוד ספר האגדה — י' אבינרי
 עיונים בלשון ח"נ ביאליק — י"א זיידמן
 ש"י עגנון כמעשיר המילון העברי — מ' מורשת

לשוננו לעם

קונטרסים עממיים לענייני לשון
 בעריכת ע' איתן ומ' מדין

מחזור לא, קונטרס ד (ש"ד) אדר תש"ם

עברית קדומה ועברית בת-ימינו —

לשון אחת?

שיח בלשנים

הוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית
 ירושלים

בהתקנת הקונטרס לדפוס

סייעה

נורית רייך

אם ייתנו לילד ישראלי חרס עברי בן אלפי שנים, יש להניח, שלא יתקשה לקרוא את הפתובת החרוטה עליו ואף להבין, במידה זו או זו, את תוכנה. עובדה מופלאה זאת מוחזקת אצל רבים כעדות חותכת לייחודה של השפה העברית בקרב לשונות העמים. יש המספירים את השתמרותה ורציפותה של השפה העברית בכך, שחודלה לתקופה ארוכה להיות שפה חיה, ונותרה חנוטה בטקסטים פתובים, שמורה ומוגנת מפגעי השימוש היום-יומיים. אך אם כך הוא הדבר, השבתה לחיק הלשונות החיות עשויה לחולל בה תמורות ושינויים עמוקים עד ללא הפיר: כלום יוכל ילד ישראלי בעוד 300 שנה לעיין בספרים שנכתבו בימינו ולהבין את תוכנם? ואם אין ללשון חיה מנוס מהשתנות מתמדת, האם היא מתפתחת בפיוון הרצוי, והאם ניתן לכונן את התפתחותה? על שאלות אלה ואחרות מתדיינים ארבעה בלשנים — פרופ' איתמר אבן-זהר, פרופ' עוזי אורנן, פרופ' עלי איתן, פרופ' אליעזר רובינשטיין — בהנחיתו של פרופ' אסא פשר *.

* [ריון זה נתפרסם ראשונה בכתב-העת "מחשבות" מס' 48 (טבת תש"ם), עמ' 51-57. ראינו להביא את הדברים לפני קוראי "לשוננו לעם", מפני שנראה לנו, שיש עניין ברעות השונות המובעות פאן בבעיות העברית החדשה, יחסה אל הלשון העתיקה, התפתחותה בדורות האחרונים ומצבה בימינו. בשיחה חפשית זו לא הוכנו הדברים מראש, ונמסרו פאן בקצת קיצורים ובמיעוט שינויים. חודתנו למערכת "מחשבות" על הדשות לפרסום הדברים פאן. — מערכת "לשוננו לעם"]

נסדר ונדפס בדפוס רפאל חיים הכהן בע"מ
קצבו פנו משה ז"ל

הפועל לבין המשמעות הנתלית בו באשר לזמן. וכך צורת "לקח" (במקום "ויקח") עשויה להתפרש בלשון המקרא כמכוונת לעבר שקדם לעבר אחר. הצורה המכונה בפיו "עתיד" פגון "יעזוב" תתפרש בלשון המקרא כעתיד, כבלשוננו, אך היא תתפרש גם בהוראת "דרפו לעזוב" או "היה רגיל לעזוב". צירופים כ"אז ישיר משה" ו"בטרם אצא", צירופים שבהם באה בהוראת עבר צורה הנתפסת פיוס כצורת עתיד, זרים לדובר העברית פיוס. הצטברות פל ההבדלים באשר לסימון הזמן יוצרת שוני לשוני גדול, החורג מדברים שרק בלשנים חשים בהם ורושמים בדקדוקיהם.

וגדול ההבדל בפונולוגיה. אין פאן עניין של היגוי גרדא, לפנינו תופעות מרפזיות בדקדוק. לעניין זה עלינו להבדיל בין לשונו של איש המקרא ממש, מה שהיינו שומעים מפיו של משה רבנו, אילו שמענו אותו מדבר, לבין מה שנוקד מאות רבות בשנים אחריו. אם נשוה את המשפט הנשמע פיוס מפיו לזה של איש המקרא, כפי שהוא עולה מתוך שחזוניהם של הבלשנים, נגיע למסקנה, שאך בקושי רב היה איש החי בתוכנו מסוגל לעמוד בשיחה עם איש שחי באפק הקדומה. תנועות התקצרו, תנועות נעלמו ותנועות ועיצורים נשתנו, עד שצורה מלשוננו נרחקה כמעט לבלי הפיר מהצורה שיצאה ממנה. עקב השינויים בצורה חלו גם שינויים במשמעות, שכן הבדלי משמעות בין הצורות ניטשטשו.

וגדול ההבדל במילון. נכון הדבר, שרוב המלים המקראיות שגורות בפיו. אך כמה גדול ההבדל בשימוש

פ ש ר : אתם זוכרים בודאי מדרש מפורסם על משה רבנו, שהגיע לבית המדרש של התנאים, הקשיב לשיחה, ולא נרגע עד ששמע את שמו. בקשר לנושא דיוננו תמהני, האם בכלל היה מבין מלה ממה שנאמר שם? פלומר, אם היה מזדמן לקרבתנו מישהו שהיה מדבר בלשון המקרא, כמו ישעיהו הנביא, או מישהו מימי המשנה, שמדבר כמו ר' יהודה הנשיא, האם היה מבין אותנו, והאם אנחנו היינו מבינים אותו?

ר ו ב י נ ש ט י ין : השאלה היא — מהי לשון אחת, במלים אחרות: מהי מידת הקרבה בין שתי לשונות, המצדיקה ראייתן כלשון אחת. אם לשונו של א' ולשונו של ב' אינן לשון אחת אלא פשהן שוות בכל מרפיביהן ובכל חזיקהן, בודאי אין לשונו של איש המקרא ולשוני אני לשון אחת. הלשון המקראית — ואולי מוטב לומר, הלשונות המקראיות, שכן המופיע במקרא הוא הד השימוש הלשוני בתקופה ארוכה מאוד במקומות שונים — שונה מלשוני בדקדוק ובמילון: ההבדל הוא בתחביר, במורפולוגיה, בפונולוגיה ובאוצר המלים. נדגים דברינו בדברים ידועים: מערכת הזמנים של לשוננו אנו שונה לחלוטין ממערכת הזמנים בעברית המקראית. ואין השוני מתמצה בעניין המכונה וי"ו ההיפוך: במקום שנאמר "דיברתי", ייאמר "ואדבר". פונתנו להבדלים רבים וגדולים פיהם שפין צורת

במלים. לעתים קרובות חש המדבר בהבדל במשמעות, והוא מסתייע בספרי עזר בבקשו לעמוד על שיעורו של הכתוב, אך לעתים קרובות אין אנו עומדים על השוני, ואנו תולים במלים מקראיות מה שאין בהן, וזאת על פי מה שאנו רגילים לתלות בהן פיוס.

אין ספק, שקשה יותר היה מצבו של איש אפק הקדומה, לו נקלע לתוכנו. הוא היה שומע מפינו בליל מזור של שימושי לשון, שחלקם מופר לו למדי, וחלקם פאילו לקוח מעולם לשוני אחר. אדגים דבריי בדוגמה אחת. שני המשפטים הבאים מופרים לנו:

נָאֲצוּ אוֹתוֹ לְבוֹא לְבֵיתוֹ.
צִוִּיתִי עָלָיו שִׁיפְנֵס לְבֵיתוֹ.

משפטים כמשפט הראשון רווחים בלשון המקרא: פעלים שונים מושלמים בשם-עצם ובצורת מקור. מבנה תחבירי זה רווח אף בלשוננו. רווחים בלשוננו משפטים כ"שכנעתי את אחי לבוא אליי". ואין אני עוסק כאן בדברים, שבהם המשפט הראשון שונה ממשפט מקביל לו בלשוננו: משמעות הפועל "בא" והשימוש בצורה "נָאֲצוּ". בעניין המבנה התחבירי הזה אנחנו יורשיה של הלשון המקראית. המשפט השני, שבו במקום צורת מקור בא משפט מושאי "שייפנס לביתו" במקום "להיפנס לביתו", רווח מאוד בלשוננו, אך הוא זר לחלוטין ללשון המקרא (אם פי הוא מופיע מעט בספרים המאוחרים, שהם על גבול הלשון הבתר-מקראית). בכך אנחנו יורשיה של לשון חז"ל. כללו של דבר, בהיותנו יורשיה של העברית המקראית

אנחנו מצליחים לגלות במקרא תופעות לשון מקבילות ללשוננו. אך איש המקרא לא היה מצליח לעתים קרובות לגלות בלשוננו את לשונו הוא, שכן הוא היה עומד לעתים קרובות מול דברים שאין להם אח בלשוננו.

ובכן, האם לשונו של משה רבנו ולשוננו אנו לשון אחת הן? כל המתבונן בשפע ההבדלים שבפנים, ייטה להשיב, ששני יערות לפנינו.

אבל אפשר להשיב גם תשובה אחרת. תשובה זו יכולה להישען על האינטואיציה שלנו ועל שיפוט פחות מתוחכם. איש ברחוב אינו זקוק לספרי דקדוק משנה כדי להגיע למסקנה, שאין האנגלית והעברית לשון אחת. הוא מגיע למסקנה זאת, פשמתברר לו שמפוח ידיעת העברית על צורתיה וחוקיה אין הוא מגיע להבנת דברים באנגלית. והנה עובדה היא, שילד היודע עברית של ימינו היטב מבין הבנה לא רעה טקסט פרוזאי מתקופת המקרא. ההבדלים בלשון יגרמו פה ושם הבנה לקויה או אף אי-הבנה, אך תחושתו של הילד הקורא היא, שהוא עומד על התוכן "לא רע", וזאת מפוח היותו דובר עברית. בלי ספק, שיפוט זה נשען על סיפום השוה והשונה בין לשוננו ובין לשון המקרא. מפל מקום, מידת ההבנה שיגלה ילד בטקסט מקראי תצדיק קביעה מקובלת ברחוב: דאו פלא, היהודים מדברים אותה לשון זה אלפי שנים!

ובכן, אם שואל אתה, אסא, אם לשוננו ולשונו של משה רבנו הן לשון אחת, אפשר להשיב שהן בהחלט לא לשון אחת, אך מידת הקרבה ביניהן היא פה גדולה, ער שדובר

עברית ייטה להעריכן כלשון אחת, ובעיקר פשהוא משה את ההברל בין לשונו ללשון "אחרת" פאנגלית ופולנית... וארמית.

אורן: אני הייתי אומר, שפל דיון בשאלה המיוחדת של העברית הוא דיון מטעה, משום שאתה צריך לראות, מה קורה בכלל בשפות. למשל, אותה שאלה תוכל להיות: האם גרמנית שלפני 300 שנה היא הגרמנית של היום? פשם שנשיב על השאלה הזאת ביחס לגרמנית, בין לחיוב ובין לשלילה, כך נוכל להשיב על העברית. או לנו לולא זה היה כך, משום שאם לשוננו חיה, ברור שהיא משתנית, ועצם השינוי הזה איננו דבר מפתיע. אני גם אינני בטוח במה שאמר אליעזר. ספק, אם כל כך ספונטני וכל-כך פשוט הוא לבן-דורנו להבין את המקרא, וייתכן שאנו מבינים את המקרא, מפיון שזה חלק מהלימודים שהילדים לומדים, והסיפורים העזים של המקרא משאירים עליהם רושם פפיר. אמנם חל אצלם משבר גדול, פשאוסרים עליהם, למעשה, לכתוב בלשון המקרא. ילדים עד פיתה ה' או ו' פותכים הרבה מאוד בוי"ו-ההיפוך, פי אם ו' ההיפוך פשרה לקריאה, מדוע תהיה פסולה לכתובה?

שמעתי סיפור, שגם בעבודה סמינריונית באוניברסיטה כתבה פעם תלמידה על אחאב ואיזבל, ובדבריה נכלל המשפט "ותפצף איזבל על אחאב". ברור, שלשון המקרא חיה בתוכנו, משום שהיא חלק מהלימוד שלנו. על כל פנים לשון המקרא דאי תורמת תרומה נכבדה מאוד ליכולת הקריאה

שלנו, והייתי רוצה שזה ימשך, זאת אומרת, שהלימוד של ילדינו יכלול פרקים הנוגעים לכל תקופות הלשון, וככול שנפיר בשוני שבין התקופות, וככול שנפיר פי הלשון אשר פפינו היא אחרת, בכל זאת גם נפיר, שיש בה אחדות מתחילתה ועד ימינו.

על פרק אחד רוצה אני לטעון טענה מיוחדת: אני סבור שתורת ההגה שלנו — במובן הפונולוגי, התיאורטי, ולא במובן הפיצועי — אנחנו לא שינינו בה דבר וחצי דבר, ומבחינה פונולוגית העברית, לאורך כל תקופותיה, היא אותה הלשון בדיוק. היא מתבצעת, פמוכן, בפיצועים שונים, ואין בכך כל פלא. הרי גם אותה עברית שלנו גם היא נהנית בהיגויים שונים. אבל אני סבור, שלפנינו מצב הנמשך מקדמת דנא. ברגע שיש לנו טקסט עברי פחוב, הרי הוא פחוב על-פי תורת ההגה האחת שאנו מפירים.

פ ש ר: אני מניח שלא יהיו חולקים על כך, שהעברית בתור שפה היסטורית מתפתחת, פשם שכל שפה אחרת, שהייתה לה היסטוריה, התפתחה. אבל אני רוצה לשאול את הבאים בתור, דוקא משום שזה מוספם עלינו: האם אין בכל זאת משהו מיוחד מבחינת ההתפתחות של השפה העברית, שמקשה להסתפל עליה פעל שפה מתפתחת בין כל שאר השפות המתפתחות? אזפיר לכם מה מספר יהודה עמיחי, שעגנון אמר לו: העברית היא לא כמו הגרמנית, "היא שפה עקשנית ואיננה נכנעת בקלות". למה הייתה הפונה? אולי הפונה הייתה, שהמקומות, שאתה שואב מהם חלק ניפר מן

פתאומית מן העברית המקראית, שגם בה יש שכבות, אלא הייתה התפתחות. אחר תקופת המקרא באו תקופת חז"ל, ימי הביניים וכו'.

א בן - ז' ה' : הלשון היא מכלול כל כך הטרואנגלי, שקל יחסית להיתפס לאספקט אחד ולבנות עליו טיעון. אבל זו דרך טיפול לא נאותה לכל הדעות. לכן יש להבין את המכלול כשלם, שבו מקיימים החלקים יחסים הדדיים, ולא לדבר על חופעות מבדדות. למשל, מהי התפתחות טבעית של לשון? האם הלשון העברית התפתחותה הייתה לא־טבעית ביחס ללשונות אחרות? אנו רואים בעברית רציפות היסטורית מדהימה: חפרו באדמה בתוניס או בעיר מסילה (מאדסיי) שבצרפת ומצאו כתובות, שהן מובנות לנו כמעט בקדיאה ראשונה, אחרי שפוענחו האותיות שלהן, אף על פי שלא ברור לנו, איך ביטאו אותן. זוהי תופעה לא שכיחה יחסית. כאשר חפרו הדנים באדמה בדרום שְׁלֹזְוִיג ומצאו כתובת על קרן, שהפכה אחר כך להיות "מפורסמת", התגלע ריב בין הדנים לגרמנים, אם זוהי כתובת בדנית או בגרמנית, ועדיין הם חלוקים בעניין זה. אבל שום דני ושום גרמני בן ימינו אינו מסוגל להבין בלי תרגום, מה כתוב בכתובת. בלי ספק תופעה זו לא הייתה אפשרית, לולא גיבשה העברית סטנדרדים דגמי־כתיבה בשלב מוקדם, דווקא העובדה, שחדלה להיות מדוברת, אפשרה את שימורם. שהרי בתוך קיומה של העברית פלשון דיבור הפך הסטנדרד הפתוח בשלב מסוים — בימי בית שני ועד סוף תקופת המשנה — למובן

הביטויים שלך, הם טקסטים. אולי אני, שנולדתי בתוך העברית, איני מרגיש בזה, אבל אצל מי ששפת אמו לא הייתה עברית, והוא שאב מלוא חופניים וכמעט תמיד מן הטקסטים, כל מלה בעברית משכה אחריה אסוציאציות ספרותיות; קשה להשתמש במלים בצורה שתהיה משוחררת מהזנב העקשני, הספרותי או הדתי; זה זנב שקשה להכניעו. לכן השאלה, שאני מפנה עכשיו אליכם, היא: האם העברית היא ככל שפה אחרת מבחינת התפתחותה במהלך הדורות?

איתן: קודם כול למימרה של עגנון: בלי ספק התפון ללשון עצמו במיוחד, ולא לעברית שלנו. ולשאלה העיקרית: העברית בכמה תכונות אינה דומה ללשונות אחרות, וזה שייך לשאלה שאנו עוסקים בה. יש צדדים, שהעברית שלנו קרובה בהם יותר לעברית העתיקה מאשר בצדדים אחרים, כגון תצורת המלה העברית. יש משקל בשם ובניין בפועל. תכונה זו מיוחדת לעברית לעומת הרבה לשונות אחרות, וזו לא נשתנתה. המונח המחודש מְחָשֵׁב, למשל, גם משה רבנו היה יכול להבין אותו, כמו שדובר עברית מבין אותו היום על יסוד ידיעתו, שיש כאן שורש, ויש כאן משקל, שהוכנס בו השורש. זאת תכונה חשובה מאוד בעברית ובלשונות קרובות לה. והיא מתקיימת מימי קדם ועד ימינו. וכפי שכבר שמענו, גם המערכת הפונולוגית לא נשתנתה בעיקרה, כלומר המערכת של יחידות הלשון המינימליות והיחסים ביניהן מתקיימת בעיקרה עד היום הזה. מה שנשתנה ביותר הוא בעיני התחביר, אך גם כאן יש שלבי שנוי. אין קפיצה

רק חלקית. לא רק תינוקות של בית רבן, פלומר-ילדי בית-הספר, אלא גם תלמידי-חכמים צריכים היו הסבר למלים (מהי עוגה? מהו מטאטא?). ואפילו מלים ליטורגיות כמו "מלאך" או "אלוהים" הוחלפו ב"אנגלוס" וב"קיריוס" בשפה המדוברת. פלומר: "הרציפות ההיסטורית" איננה נכונה לגבי כל הדורות. יתר על כן: הישראלי בן זמננו יתקשה יותר בהכנת העברית של ימי-הביניים מאשר בהכנת מצבת מישע. זהו פרי אידאולוגיה הנעוצה בתקופת ההשפלה. ואי-אפשר להתעלם מכך, ש"המובנות" המידית-לכאורה של ספר שמואל היא תוצאה מהחלטה מכוונת זו להעדיף את המורפולוגיה והלקסיקון של לשון המקרא משל לשון תקופות מאוחרות יותר. השתמרות העברית והמובנות של טקסטים קדומים היא אפוא תוצאה של שילוב כמה גורמים: נורמה של שימור תרבותי, היעלמות לשון הדיבור, אידאולוגיה מכוונת של העדפת הלשון הקדומה. אף סיבה אחת מאלה לא הייתה מספיקה, לבדה, להסבך.

טענתי היא, בעצם, כזאת: ה"רציפות" וה"מובנות" של העברית לדורותיה, אחרי שנודה בתכונות שנשארו קבועות, היא בעיקר תופעה של הסכם (הרגל) תרבותי, ולא תופעה "לשונית". היא גם תופעה בדיעבד, המאפיינת את דורנו, אבל לא בהכרח כל שלב קודם של העברית ביחס לכל שלב קודם אחר ("דיאכרוניה"). לפיכך טעות היא לחשוב, שהעברית לא עברה תהליכי שינוי, בחלקם מרחיקי לכת, במרוצת הדורות, למרות שהייתה לשון פתב בלבד ודבוקה למקורות הקדומים הפתובים. למשל, אי-אפשר להתעלם

מהאינטרפרטציות (התערבויות) המתמידות של העברית הפתובה עם הלשונות הסובבות אותה: יונית, ערבית, ספרדית, איטלקית, יידיש, רוסיית וכד'. המגעים האלה הכניסו לעברית לא רק מלים לועזיות או תצורות לועזיות, אלא דרכי ביטוי שלא היו בה קודם לכן, וככול שהתרחקה מהאזור שלנו, פן יצר המגע שינויים במבנה הלשון.

ההישג של מגד לי כמהפכן בלשון-הספרות העברית מובן כהחלפת "המלאכותיות" של לשון ההשפלה בטבעיות כאילו של לשון חיה. מה פירוש "טבעיות" של לשון חיה? ריתמוס, אינטואיציה ותחביר של לשון, שהייתה נחשבת כמדוברת. האם זאת עברית או לא עברית? אנו יודעים, שאחרי מגדלי באו פֶרְנֶר, גֶנְסֶן ושלונסקי, וחלק מהעברית הישראלית שלנו בנויה על סינטגמות מסוג זה שהנהיג מגדלי, צירופים כבולים או חלקי משפטים מוכנים עם מבנה אינטואיציוני-ריתמי. לפי המחקרים שלי, כ־30 או 50 שנה בספרות העברית בנויות על המודל הרוסי, ובכלל זה לשון הספרות. ובכן, זו עברית או לא? אין מקום לטעון "זו אינה עברית", מפני שזו תופעה רגילה בהרבה לשונות, וכבר היו כמות גם בעברית בהיותה "חיה". אגב, בגלל השתמרותה, צריך לומר, שלמרות המגעים שנארו בעברית כמה וכמה תכונות יסוד ברורות, בניגוד ללשונות שמיות אחרות, כמו הארמית המודרנית ("אשורית"), שאיבדה אותם. בארמית המודרנית השתנה מבנה הפועל, האם חדלה להיות "שפה שמית"?

פ ש ר : אני מבקש, שתבהיר נקודה מעניינת: האם אתה טוען, שלא הייתה בעברית מה שנקרא בפי העם "תחייה", הקשורה בכך-יהודה ובמאורעות מסיימים בתולדות היישוב העברי בארץ-ישראל, שלפי המקובל בציבור לא היה לו אח ורע בשפה אחרת?

א בן - ז' ה ר : בודאי היה משהו מיוחד בשימוש המחודש בעברית פלשון מדוברת בעת החדשה, אין ספק. אבל הדבר התרחש לא בצורה האגדית המתוארת בספרים על אליעזר בן-יהודה, ובודאי שאי-אפשר לראותו כנטילת "לשון מתה" והחזרתה לקדמותה. האפשרויות להשתמש בעברית בעולם המודרני גובשו במאה ה-19: אידיאלוגיה והגירה מאסיבית לארץ-ישראל זימנו את היכולת המעשית לממש אפשרויות אלה. אבל הן התהליך הסוציו-לשוני והן התוצאה, מרגע שהתחילו, אינם בשום אופן אחד ויחיד, כלומר: פאילו חסרי אח ורע בלשונות אחרות. להפך, התהליך היה זהה לחלוטין לכל תהליך, הידוע לנו בכל מקום בעולם, של הפיכת לשון כתב ללשון דיבור. באופן ספציפי, אם להיכנס ל"דקויות", הוא היה זהה לתהליך של הפיכת "לינגוה פראנקה", אחרי שכבר נקבעה פלשון כתב, ללשון דיבור "טבעית" מלידה ("לשון אִם") של דור חדש.

תהליך כזה התחיל באירופה בערך מן המאה ה-18, והוא מתרחש כעת לנגד עינינו בארצות המתפתחות. אבל אפילו באירופה לא ברור, אם התהליך הוא סופי. לפני דור אחד 50% עד 60% מהעם הדני לא דיברו "דנית"; לפני 60 שנה

רוב אוכלוסיית שבדיה לא לא דיברה "שְבֵדִית". הם דיברו בדיאלקטים שונים, שמבחינה בלשנית יכול הייתי לציין אותם לא כחלק של דצף, לא פִישוּיּוֹת נפרדות. 30% עד 40% הנותרים דיברו ואריאנטים קרובים יותר ללשון הכתב. לגבי הלשון השבדית היא דוגמה טובה, כי היה בשבדיה תהליך של צנטראליזאציה ניפרת בתחום הלשוני. בגלל בתי-הספר, הטלוויזיה וכד' עברו רוב הדוברים ללשון הכתב. אבל בגרמנית, שעליה חשבו, שתהליך כזה עומד להתרחש בה, וכאילו נתחזק אחרי מלחמת העולם השנייה, רואים היום נסיגה.

ר ו ב י נ ש ט י י ן : עליי לחלוק במשהו על איתמד; ייתכן מאוד, שתופעות דומות יש להן אח ורע בלשונות אחרות, אבל אי-אפשר להחעלם ממשקלם המצטבר של הדברים. דובר האנגלית פיוס אינו מסוגל להבין את צ'וסר באותה מידה שדובר העברית של ימינו מסוגל להבין פרק בספר שמואל.

א בן - ז' ה ר : דובר האיטלנדית דוקא מבין טקסט מלפני 1000 שנה, ולעומת זאת ישראלי יתקשה להבין פיוט עברי של ימי הביניים, אבל יבין את המקרא. פאמור, שתי התופעות הן בעיקרן פרי של הרגלים תרבותיים, ולא דוקא של מצב הלשון כשלעצמו (אם כי בודאי מצב הלשון הקל על השימוש במידה רבה).

רו בינשטיין: קרה פאן דבר, השונה ממה שקרה במקומות אחרים. אתן לכך דוגמה: שמואל א', פרק א', נכתב לפני אלפי שנים. יש בו תופעות לשון מרובות שאינן בלשון ימינו. יש בו תופעות לשון, המתפרשות פיוס לא פפי שהתפרשו בתקופת המקרא: בפסוק "ויהי היום ניוצח אלקנה ונתן לפננה... מנות ולחנה יתן מנה אחת אפנים" פל צורות הפועל מתפקדות מבחינת שימוש הזמנים אחרת מתפקוד פעלים פיוס. בהדאי יש לתלות בצורות "ונתן", "יתן" בפסוק זה הודאות, השונות לחלוטין ממה שייתה בצורות פאלה בלשוננו אנו. הקורא המורגל בלשוננו, ואיננו טורח ללמוד עברית מקראית פלשון נבדלת מלשוננו, לא יעמוד על כך, שבפרקנו אנו מצויים בשני מישורי זמן: מה שקרה ביום מסוים במקדש בשילה, ומה שהיה הנוהג בימים ההם בשילה. מותר לומר, שדובר לשוננו לא יעמוד על שיעורו של הכתוב בגלל הבדלים בין לשוננו לבין לשון המקרא. אבל עם זאת אסור להתעלם מכך, שילד בתוכנו מסוגל לרוץ בטקסט זה ולעמוד על תוכנו במידה המצדיקה קביעה, שהוא מסוגל בהחלט לקרוא טקסט מקראי. יכולת זאת היא תופעה יחידה במינה. לכך, כך נראה לי, אין אח במקומות אחרים. ולא אחרש דבר, אם אחזור על ההסברים לתופעה מיוחדת זאת. לשון המקרא חדלה בזמן מסוים לשמש לשון חיים, היא חדלה להתפתח התפתחות נורמלית, והפכה ללשון קודש. לוי התפתחה לשון המקרא התפתחות נורמלית, והיו חלים בה השינויים הקורים בלשון חיה, ואנחנו היינו משתמשים פיוס בתולדותיהם של השינויים הללו, לא היינו שונים בכך

מאומות אחרות, והפרוזה הפשוטה ביותר בתנ"ך הייתה לנו פספר החתום. הסיבה, שילד מסוגל פיוס לקרוא מה שנכתב לפני אלפי שנים, אינה רק בכך, שמורתו טורחת הרבה בפירוש הדברים, אלא בכך, שעם תחיית לשוננו חזרנו אל מציאות לשונית חנוטה.

אבן ז'הר: לאו דוקא! בעברית השתמשו אפילו לכתיבת חזוים, לשכירת חדרים ולמגן רחב של תעודות הקשורות בחיי יום-יום.

רו בינשטיין: לפיכך אני מסכים עם עוזי, שהדבר הנורמלי הוא, ששפה משתנה. ולפיכך אני משוכנע, שאלו שיבואו אחרינו בעוד מאות בשנים, יבינו את דברינו, הנאמרים פאן ועכשיו, אך בקושי רב. דבר זה יקרה בגלל השינויים, שיחולו בלשוננו עקב היותה לשון חיה. לשון מתה נחה על מקומה בשלום, ושן הזמן אינה פוגעת בה. לשון חיה משתנה גם אם טורחים הרבה בשמירה עליה לבל תשתנה.

אורנן: קודם פול ביחס לתחייה. איתמר, אתה קשרת את מנדלי בתחייה, ואני יודע שמקובל לומר פכה.

אבן ז'הר: לא. לא קשרתי אותו לתחייה. נתתי אותו פדוגמה לעברית של סוף המאה ה-19, שבלעדיה לא היה לתחייה סטק של אופציות.

אורנן: אם פן, מנדלי אינו שייך לתחייה. אני שמח

לשמוע זאת מפין, משום שגם אני אינני חושב כך. לא זוהי תחיית העברית. מגדלי כתב עברית, ולפניו כתב רנ"ק עברית, ולפני זה היו סיפורי חסידים באשכנז שנכתבו עברית, וכל אחד מהם עשה את מלאכתו בדרך שעשה. גם רש"י כתב עברית. זאת איננה התחייה. פה היה המשך, או פפי שאתה אומר, הייתה מסורת של פתיבה בעברית במשך כל השנים שהעברית לא הייתה מדוברת. הנהוג הזה, שאדם מדבר בשפה אחת וכותב בשפה אחרת, שיש לו שפת תרבות נפרדת משפת הדיבור — נמשך דורות בשנים באירופה, כשפתבו לטינית ולמדו לטינית, אבל דיברו בשפות אחרות, שלא נהגו לכתוב אותן.

בכל התקופה הזאת לא הייתה תחייה. היו סופרים מוצלחים יותר ומוצלחים פחות, וייתכן שמגדלי היה המוצלח שבהם. אבל אין לזה כל קשר עם תחיית העברית. תחיית העברית פירושה המעבר למצב חברתי אחר, שבו שפה אחת בלבד, היא העברית, משמשת את בני החברה לצורכי פתיבה, קריאה ודיבור. ואם אין זו תמיד השפה היחידה, הרי זו תמיד השפה העיקרית שלהם. זה נקרא "תחיית העברית", והוא תהליך חברתי בעיקרו, ולא לשוני. כלומר, הוא פרוץ בלשון, אבל קודם כול זהו בעיה חברתית. וכדי שלא למנוע כבוד מבעליו, מעבר זה, או תחייה זו, נעשה עליידי קבוצה של בני אדם, שהחליטו לדבר עברית עם ילדיהם. לילדים הייתה העברית השפה הראשונה והעיקרית, ולעתים קרובות גם השפה היחידה. וכאשר גדלו ילדים אלה, התגלה, שזוהי שפתם, שפת החברה הצעירה, שהייתה או אמנם צעירה

מבחינה מספרית. פשגולה חברה זאת, קלטה אל תוכה את כל האחרים. זאת תחיית העברית, ולא אחרת. ועכשיו אני רוצה לפרש, מדוע ספר המקרא כל כך נוח לנו לקריאה, ומדוע הדבר הזה כל כך קרוב לנו וללבנו. תחיית העברית הייתה מלווה אידיאולוגיה. והאידיאולוגיה הייתה, שאנחנו ממשיכים של אבותינו שחיו בא"י, וכיון שתפסו את התנ"ך כספר העיקרי המתאר את חיי אבותינו, ראוי אותו כספר הלימוד המרכזי וחתרו לדיבור קרוב ללשון האבות ככל האפשר. זה התבטא במידה רבה באוצר המלים ובצורת המלים.

ואשר לתחביר, הרי להוציא סטיות מסוימות בכל תקופות הלשון נשארו בה הדברים המרכזיים של התחביר: יש לנו התאם בין נושא לנשוא במין ובמספר, יש לנו הזמן היחסי בעברית, ולא הזמן התלוי בפועל הקודם. כלומר, הזמן אינו תלוי צורנית בפועל הקודם, אלא תלוי בו מבחינת התוכן. למשל, הבינוני משתמע לפי זמנו של הפועל הקודם, כגון "ראיתי אותו יושב" או "אני אראה אותו יושב", בשני המקרים אתה מוצא "יושב", ואתה מפרש את הבינוני הזה פעם על דרך העבר, משום שהפועל הראשי היה בעבר, ופעם על דרך העתיד. זאת לעומת שפות אחרות, שיש בהן מה שנקרא בלעז השתלשלות הזמנים: פיון שהתחלת להשתמש בעבר, עליך להמשיך בעבר, כלומר השתלשלות מורפולוגית, ולא תזכנית. דבר אחר, התאם בין לואי-תואר ובין שם, הרי זה קיים לאורך כל תקופות הלשון העברית! או ההתאם של היידוע, אעפ"י שהיו פה ושם סטיות ממנו,

למשל בלשון חכמים, ברור שבעברית החדשה חזר התאם זה לכבודו הראשון, פי העברית התחילה מנקודת העמידה של לשון המקרא. לכן אין אתה מתפלא, למשל, שלשון המדרשים מובנת הרבה פחות לתלמידים שלנו מלשון המקרא, לפחות עד השנים האחרונות, שהחלו להרבות בהן מה שנקרא תורה שבע"פ.

אם כן, אני חושב בסיפום, שיש ויש לדבר על תחיית הלשון. תחייה זהו דבר, שבשלבים ההם היה בהחלט מהפך ובהחלט שינוי, שינוי גדול שהיה מלווה אידיאולוגיה. אבל מכאן ואילך השפה שפה ככל השפות, ויש בה התפתחות פנימית, ואי לנו לולא הייתה. ההתפתחות הזאת דאי יש לה הרבה מאוד מקורות והרבה מאוד גורמים. פעלה כאן מערכת שלמה של גורמים פנימיים שבלשון עצמה; כלומר, הלשון השתנתה בגלל מה שהיה מצוי בתוכה. למשל, אם בלשון יש סמיכות דבוקה, כגון "בית האיש"; סמיכות פרודה, כגון "הבית של האיש"; וסמיכות כפולה, כגון "ביתו של האיש" — הרי כל שלוש הדרכים האלה מלכתחילה עשויות להביע אותו דבר. והנה אתה רואה, שבביטויים מסוימים או במקרים מסוימים אנו משתמשים דוקא בסמיכות מסוימת אחת, ולא באחרת.

העושר הזה של הצורות המקבילות מבטיח לנו, לדעתי, רק עושר יותר גדול בעתיד. הוא הדין במלים הנרדפות. "שב" ו"חזר" אינן בגדר "עושר השמור לרעתנו". כמה וכמה מלים, שאנחנו יורשים משכבות שונות של הלשון, היו בתחילתן שוות-ערך וממירות זו את זו לחלוטין, ואח"כ נעשו

שונות משמעות. בלשון חכמים, למשל, פסק השימוש במלה אחת והחל השימוש במלה אחרת, אבל אנחנו — לנו הפול מותר. פיון שהפול שמור לנו, אנו יכולים לגנון את הלשון שלנו ולגלות בה הבחנות דקות. היא נעשית יותר עשירה, וזה לא שימוש לרעתנו.

ר ו ב י נ ש ט י י ן : ההיסטוריה המיוחדת של העברית יש שהיא מעניקה לנו בחירה סגנונית, עושר סגנוני, שהיא מעשירה אותנו בהעניקה לנו פלים להבדיל הבדלי משמעות דקים, אבל אין להתעלם מכך, שבשביל הדורות הראשונים לתחיית הלשון יש כאן גם בעיות רציניות. עצם העובדה, שיש בנו המעסיקים את עצמם בשאלה, אם מן הראוי להימנע מעירוב לשון המקרא ולשון חז"ל, היא עדות להתרדצות. האם אין מי שטורחים לתקן את פתיבתם, שלא יופיעו בה צורות שעבוד מקראיות וחז"ליות, זו בצד זו, ולעומתם אחרים הרואים בכך לית-חן סגנונית? האם לא מאלפת היא העובדה, שבצד משפטים רבים בפנינו, שחציים מקראי וחציים חז"לי, יש מבנים, שאנו נמנעים מלערב בהם את שני המקורות? וכך, ניתוח כמה מאות עמודי פרוזה לא העלתה אף משפט אחד שצורתו כגון: "ביקשתי אותו פי יבוא אליי", משפט הדומה למשפט מלשון חז"ל במבנה התחבירי, ויש בו מלת שעבוד מקראית. זהו בהחלט עושר, אבל כל זמן שלא תעבור על לשוננו החדשה היסטוריה נודמלית ארוכה, תמשיך להטריד אותנו ההיסטוריה הבלתי-רגילה של הלשון העברית עד פה.

פ ש ר : אני רוצה לחתום את הדיון בהתפתחות בשאלה "ערפית". דאינו, שבתולדות השפה העברית נעשו כל מיני ניסיונות לכוון מעט את ההתפתחות. היו החלטות של הסתדרות המורים והחלטות פנסים של מורים בדבר השאלה, איך צריך להגות את העברית בא"י. היו החלטות של ועד הלשון בקשר לשאלה, אם צריך להפריד בין ח' ל-כ', בין פ' ל-ק' וכיו"ב.

אני רוצה לשאול: כשאתם מסתכלים על הפיון שבו מתפתחת עכשיו השפה העברית, נניח במדינת ישראל, האם אתם יכולים לקבוע, שההתפתחות היא בכיוון רצוי או לא-רצוי? אם יש בכלל טעם בשאלה הזאת, מה התשובה? ואם יש אפשרות לכוון את ההתפתחות, לפי דעתכם, האם אפשר לכוון אותה בדרך, שתהיה רצויה?

א ב ן - ז' ה ר : אינני מכחיש, שהייתה תחייה, ואני מסכים, שאמנם הייתה תחייה זו פרי של החלטה חברתית-פוליטית-היסטורית, בעיקר בגלל עליית אנשים לכאן והחלטתם להחיות את הלשון בדיבור. אבל הן האמצעים, שבהם התממש הדבר, והן המוצר, שנבע מן השימוש שלהם, אינם שונים מבחינה לשונית מהאמצעים, שעמדו לרשותם של אנשים בכל מקום בעולם, פשהחילו לדבר שפה, שלא שלטו בה קודם לכן בדיבור. ובכן, הייתה "תחייה" במובן זה, שדיברו "עברית"; המטאפורה ההולמת אולי ביותר את המצב ההיסטורי הזה היא באמת "תחייה" או "החייה". אבל שוב: (1) תהליך כזה הוא פתהליך אוניברסאלי;

בדאי מקובלים עלינו דבריו של איתן, שעם כל השינויים פלשונו במשך ההיסטוריה שלנו יש תופעות לשון מרפזות, המאחדות את שכבותיה של הלשון העברית, והעושות אותה שונה מהרבה לשונות. גם אם חלו במשך הזמן שינויים ביחסים הסמנטיים בין הפנינים, פלומד בתפקיד הלשוני שלהם, הרי לפנינו תופעה פה מיוחדת ללשונו, על פל שכבותיה, בהשנאה למצוי ברוב הלשונו, עד שמתחזקת הרגשתנו, שהשכבות הלשוניות של העברית, על אף השוני הרב שביניהן, לשון אחת הן.

א י ת ן : אני מציע שנסכים, שהייתה תחייה של הלשון העברית; ו"תחייה" אני קורא למאורע הממושך, שהביא את הלשון העברית משימוש מצומצם אל הבעת פל צורכי החיים. פמובן, העברית החדשה נוצרה ביודעים, פמגמה המודעת לךבר עברית עתיקה; המחיים סברו, שהצרכים החדשים אינם מחייבים תוספת רבה ושינוי צמוק, והם השתדלו ליצור לשון הדומה למה שהיה נוצר, לדעתם, בהתפתחות טבעית מימי קדם עד ימינו. אליעזר בן-יהודה ואחרים ידעו את התפתחות הלשון העברית בתקופותיה השונות והשתדלו להמשיך תהליך זה. הניסיון הזה הצליח פקצת מקומות, ובמקומות אחרים לא הצליח. אבל יש גורמים, שאינם בשליטת האדם, קצתם גורמי חוץ, וקצתם השפעות של צורכי החיים; פי גם בחיפוש מעמיק ביותר במקורות לא מצאו את דרך ההבעה הדרושה, ואז יצרו יש מאין, בדרך פלל על פי דוגמה זרה, לועזית.

(2) המוצר לא היה "החייאה של יצור מת", כביכול, אלא "ולד חדש" דוקא, שיש לו תכונות גנטיות רבות משותפות ל"מולידו", אבל איננו זהה לו.

פ ש ר : אפשר לכוון באופן מלאכותי את ההתפתחות, למשל, על יסוד שאנשים מחליטים, שילדיהם ילמדו טקסטים מסוימים.

א ב נ ז' ה ר : התחיה הייתה החלטה. אבל האנשים לא שלטו בכל מה שהשתמע מהחלטות. לסיפור האוזן אדבר על "רמות נמוכות". למשל, האנשים לא יכלו לשלוט בדרכי המבטא שלהם. לא יכלו לסלק תופעות פונטיות: איכויות של הצליל, תכונות אינטונאציוניות וריתמיות, תופעות לוואי פונטיות. למשל, מה שקוראים "מבטא רוסי", מבטא "קי" או האינטונאציה של יידיש או הכפלת תנועות בסופי מלים: (תופעה רגילה אצל צברים): השול-תָאן (השולחן), הגרד-אול. הוא הדין במלות-קריאה (אינטריקציות): אח, אוך, טראח. או: אנו צוחקים חה-חה-חה, ולא הה-הה-הה, אף על פי שהאפשרות השנייה פאילו קרובה יותר לחיקוי צלילי של הצחוק. אבל הפריט הלשוני הזה אומץ מרוסית, כמו הפריטים האחרים מסוג זה, ולא הייתה שליטה על זה. לא הייתה שליטה גם על מילוי של מקומות ריקים, כמו שאמר איתן קודם, ב"קאלקים" (תרגומי שאילה) מלשון זרה, במקום שלא הספיק אוצר הלשון העברית. באותו האופן לא הייתה שליטה לדוברים בעברית על המעבר לשפות

אחרות באמצע משפט, כשהיה צורך בלשון של קרבה ("סגנון פאמיליארי"). אם נעקוב אחר שיחה של בני דור קודם, המתחילים את המשפט בעברית וממשיכים אותו ביידיש, ברוסית או בלשונות אחרות וחוזרים לעברית, ונבדוק את הקמנטים, שעברו בהם ללשון אחרת, ניכח לדעת, שסגמנטים אלה הם בדרך כלל רכיבים פאמיליאריים, שלא עמדו לרשות הדוברים בעברית; אבל היום הם כבר קיימים, ועל כן תופעת המעבר כבר אינה מובנת. ההתפעלות המפורסמת של חלק מן האוכלוסייה מפיטוי היידיש של לוי אשכול, שהיו סמל ללכביותו ולעממיותו, יכולה להיות מובנת רק על רקע זה. בני זמננו, הצעירים (אני חושב, למשל, על הסטודנטים שלי), נדהמים, אם מזדמן להם לשמוע הקלטות ישנות של "קול ירושלים" או סרטים של אקסלרוד (למשל "זאת הארץ"). העברית שבפינו השתנתה מבחינה פונטית בצורה כל כך דראסטית ב-30 השנים האחרונות, שקשה להאמין, שלא מומן היה הסטנדרד אחר.

בסיפום: בשלב ההחלטה לדבר עברית הייתה לאנשים לשון עם הרבה אופציות קיימות. בתקופה, שקדמה בסמוך להחייאת הלשון, יצרו אופציות חדשות כאלה הרבה מאוד אנשים. אני מספיק, שמנדלי לא היה תחיית הלשון, אך הוא אפשר דברים מסוימים, שלא היו קודם לכן. באוזן קיצוני יותר אני יכול לומר: הוא סימן את האופציה, שבדיעבד מומשה הלכה למעשה על ידי דוברי העברית החיה: סדר מלים / תחביר / אינטונאציה וריתמוס, שהיו שאולים או לשון הדיבור הקודמת. תופעות כמו אלה "חמקו" מעיניהם

של הטהרנים (פוריסטים): אי-אפשר היה לרדוף אנשים בגלל אינטונאציה לא-עברית, כי לא הייתה "אינטונאציה עברית". לעומת זאת אנו רואים היום, שהעולים מברית המועצות מסתגלים יותר בנקל למבטא שאנו קוראים לו "ישראלי", ומבטאם של רבים "נקי" יותר משל עולים מעליות קודמות. מדוע? כי יש דגמים קיימים, יש את מי לחקות, וכך אפשר להיפטר מאינטונאציה כביכול-רוסית מהר יותר.

אורן: זו לא הסיבה. הסיבה היא — שאנחנו יותר חזקים. החברה שהייתה אז הייתה יותר קטנה, ולא עמדה בפני רוח ההתנשאות של בני העלייה השנייה.

אבן-ז'הר: אני מטיל ספק בסיפורים הרומנטיים על העברית של בני העלייה הראשונה. האם היינו "חזקים" בתחילת שנות ה-50, כאשר מספר העולים היה גבוה ממספר החושבים הותיקים? אלא שהעברית גיבשה סטנדרדים, ועל פן אפשר לתאר אותה כ"חזקה".

אורן: כאן עליי לומר דבר. בפוכרית ובפרסית אין לא ע' ולא ח'. כאשר באו יהודים מהארצות האלה וגדו בירושלים, הם נהגו לפי הדרך הפשוטה: באת לעיר — לך בנימוסיה. אם מבטאים פה ח' וע', כל פוכרי חייב לבטא ע' וח', גם אם עד אז לא הורגל בכך. ואילו יהודים שבאו ממזרח אירופה לא טרחו לסגל לעצמם את המבטא הזה, המבטא הספרדי של ירושלים. יש עדויות, למשל, מפיו של

דוד ילין, שאמר: שאלת החברה כבר הוכרעה; עד שאנו מתנפחים, הוכרעה. כל הארץ, "מראש פינה עד קסטינה". כל הארץ מדברת במבטא הירושלמי, המזרחי, שלא לדבר על התנועות: הפתח והקמץ הם היינז-הך, והצירי והסגול הם היינז-הך: אס-פן, הרבר הזה הוכרע. זה ציטוט מ-1903; זה היה גרעינה של החברה המתפתחת של דוברי העברית.

אבן-ז'הר: אתה יודע, שאפילו בירושלים המשפחות האלה לא דיברו עברית.

איתן: הילדים, הילדים של ראשון לציון, הם שהחיו את העברית בלי משים, כיון שהם התחנכו בעברית, חזו הייתה שפתם היחידה.

אבן-ז'הר: אני מטיל ספק בכך, שהילדים של ראשון לציון דיברו במבטא מזרחי.

אורן: שמעתי באמת מפי מידד שיף, שטען שאני טועה, אם אני חושב שפבר לפני זה הם דיברו במבטא מזרחי. מה האמת, אינני יודע. יש לי קצת ספקות, אם הדבר הזה ניתן בכלל לבדיקה. אני מעדיף למצוא עדויות על ומבטא בדברים, שבלי משים נמסרת בהם ידיעה, איך פלוני דיבר. זה טוב יותר מלשאול מישהו, שיאמר לך, שפך הוא דיבר או לא דיבר לפני 70-80 שנה. הוא זוכר בקושי. הוא אולי אינו יכול להבחין, או אולי אז לא הייתה לו הבחנה. רק

וזיום הוא סבור, שהוא יכול להבחין. הידיעות האלה אינן מהמינות.

שינוי המבטא יש לו אב. במזרח אירופה היה לעג גדול לכל מה שקורה בארץ. לילינבלום היה לעג ל"ביח"ר למלים, ועל בן־יהודה היו אומרים כל מיני מלות גנאי, וכל האספולה שלו לא נחשבה. מרוע? מפני שליהודים במזרח אירופה הייתה מסורת של השפלה בכתב, ומשום שמנדלי היה "יוצר הנוסח": לכן באו באפים מורמים, וכאילו אמרו: אנחנו יכולים ללמד אתכם, ולא נבוא ללמוד מכם מבטא. זוהי עמדה בלתי טבעית למהגרים. משום שפל המהגרים, בין שהיו בוכרים, בין שהיו פרסים, בין שהיו טורקים, הרגישו חובה ללמוד מבני הארץ; ואילו בני העלייה השנייה ממזרח אירופה לא באו על־מנת ללמוד מבני הארץ. הם פפי שאתם יודעים, נחשבים עד היום בעיני צאצאיהם "דור המייסדים". ובכן הם החליטו גם על הייסוד הזה, על ייסוד הלשון.

כדאי לקרוא פעם איזה גיליון ישן של "הפועל הצעיר", כדי לראות, כמה הוא מלא מלים לועזיות. הרי ההבדלים בין העיתונים הם עצומים, גם אם לא נדבר על "חבצלת", שכתבו בו עברית בלי משים. אבל ברוק את העיתונים של בן־יהודה או של הדומים לו, כגון "חרות" או "הפרדס", שעורכיהם היו מתלמידיו של בן־יהודה ומבני האספולה המקומית, והשוה אל "הפועל הצעיר", שהיה פרי חינוך על מנדלי ועל ההשפלה של מזרח אירופה. אם עכשיו תיתן למישהו לקרוא ספר או עיתון מהתקופה ההיא, תינכת, שהלשון של "הפועל הצעיר" הרבה יותר קרובה ומובנת לו

מאשר לשונה של "ההשקפה" או של "האור" ו"הצבי". זה רק מראה, שאנשי העלייה השנייה ניצחו בתחומי הסגנון, שימוש המלים והתחפיר. שירת הברבור של איתמר בן־אב"י עוד נמשכה כמה שנים, עד שנות העשרים, אבל בזה נגמר העסק. ז"א, התקופה הראשונה, התקופה של התחייה, אפשר לומר, שהיא נסתיימה בדבר מה.

כ ש ר : האם אפשר לשאול על התפתחויות כאלה, אם הן טובות או רעות, רצויות או לא?

א ו ר נ : לדעתי, המבטא המזרחי עדיף מסיבה פשוטה מאוד: ההבחנות הנשמעות בו קרובות יותר ללשון הכתוב, וזה בשבילי סיבה מספקת להעריך אותו ממבטא שאיננו מבחין. אינני יכול לבוא ולומר, עלינו ללמד את הילדים לבטא ת' וט' באופן שונה, כי אין לזה אחיזה במציאות החברתית. אבל האם יש איזה ספק, שמספר עצום מתושבי ישראל מבטאים ע' וח'? אינני יודע, כמה אנשים, המבטאים ע' וח', יושבים באקדמיה, אבל הרושם הוא, כאילו "עם ישראל המשפיל" איננו מבטא ע' וח', ואילו יושבי השנקים ומטאטאי המדרכות הם אלה שמבטאים. בעיניי נראית משימה ראשונה במעלה לשמור את המבטא המזרחי, ומי שמדבר על סגירת פער בין עדות, מה פשוט ומועיל יותר מאשר יחס כבוד למבטא המזרחי?

כ ש ר : יש לזה סיכוי, לדעתך?

אורנן: יש סיכוי מובהק. אני צופה לזה ניצחון. המכשול העומד בדרך הוא רגש "אתה בחרתנו", הקיים בין האשכנזים, ואותו צריך לדכא. יש כמה דרכים לדכא רגש זה. הייתי רוצה, שהן לא תהיינה דרכים דראסטיות.

פ ש ר: איתן, אתה כתבת בערך על הלשון העברית ב"אנציקלופדיה יודאיקה", שיש לקוות, שהמבטא של יהודי עדות המזרח ישפיע על המבטא הסטנדרדי הישראלי. זה היה, אני מניח, לפני 10 שנים. האם אתה מוכן לדבר על זה עכשיו אחרת, ללכת בעקבות עוזי ולדבר על העתיד, על הרצוי ועל האפשרי?

א י תן: במה שכתבתי אז היה ממשאלת הלב, אבל גם היום אני סבור, שרצוי וחשוב לשאוף למטרה הזאת. ואני חושב, שהשפעות שבתרבות הפללית — פגון הרדיו — עשויות לסייע לתהליך הזה. לכן, המאמץ לשפר בכיוון זה את ההגייה ברדיו או בטלוויזיה חשוב מאוד. השפעת פלי התקשורת ידועה בכל לשון, גם בערבית, למשל, שבה הולכת ונפוצה הלשון המשותפת לכל הערבים על חשבון הדיאלקטים השונים או על ידם. כך יכול להיות גם בעברית, ורצוי שיהיה כך.

אני רוצה להזכיר פה עוד דבר מן ההיסטוריה של העברית החדשה. בשנת 1906 הייתה הצעה של ועד הלשון, שבכתיה"ס הספרדיים ילמדו הגייה ספרדית, ובכתיה"ס הספר האשכנזיים ימשיכו בהוראת ההגייה האשכנזית. הרבר הזה

נראה לנו מגוחך היום. אפילו באותם החוגים שבחיי יום-יום מדברים יידיש, כשמדברים עברית — מדברים בהגייתנו. אני נוסע לעתים במונית מפני-ברק לירושלים, ויהודי בני-ברק ומאה שערים שבאותה מונית מדברים עברית עם הנהג, שבדרך כלל ספרדי הוא, ומדברים באותה לשון שהוא מדבר, אבל פשהם פונים איש אל רעהו, הם מדברים יידיש.

מה שנוגע לדיוק, חשוב מאוד לשפר את לשון הדיבור ולהשיג הבחנה בין הגיים שונים. לפני הרבה שנים לימדתי בכי"ס, ואני זוכר כמה הקלתי על התלמידים בשעת ההכתבה, כשהבחנתי בין א' ובין ע' וכו"ב.

ר ו ב י נ ש ט י ין: נאחזנו כאן שלא בצדק בפניה אחת בלשון. זו פינה מעניינת, והיא בחלון הראוה של הלשון: ההיגוי. אנחנו שוכחים, שאין ההיגוי עניין מרכזי בלשון. הלשון קיימת ראשית-כּוּל להעברת מסר. לשון היא מנגנון, שאנחנו מתקשרים בו עם זולתנו ומעבירים לו תכנים, רגשות וסוגי מסר אחרים. בהעריכנו לשונו של אדם אנחנו צריכים ראשית-כּוּל לדון, אם הוא משתמש בכלי נאות לתפקיד זה. עניין ההיגוי, פגון הגיית ע' וח', הוא שולי. איני מזלזל בו, אך מותר לי להתייחס אליו כאל דבר, שאינו קובע במידה מרובה את הלשון.

עוזי הרגיש הרגש היטב, שטבעה של הלשון הוא שהיא משתנה. ובכן, לשונה של תקופתנו בעתיד תהיה שונה מלשונו במידה מועטה או במידה מרובה. אבל עם היותנו מודעים לכך אנחנו ממשיכים לקונן על שחלנו להגות יפמה

פונמות. עלינו להיות מודעים לכך, שגם אם נבקש לשמור על הקיים, או על מה שהיה קיים, בכל פותנו, לא יעלה הדבר בידינו. אין אנחנו שליטים בו שליטה מלאה.

אם אני נשאל, מה הרצוי, עלי להבהיר הבהר היטב, שרחוק אני מאוד מלעודד אנשים לשבש את לשונם. ידיעתי, שסופה של הלשון להשתנות, לא תגרום, שאהיה אדיש לזלזול בחוקי הלשון. פריצת המערכת הסדורה משבשת את הלשון בתפקודיה העיקריים. אין להתעלם גם מהיותה של הלשון הנכונה והמקובלת נכס תרבותי רגשי. איש המזלזל בכך אינו יודע את הקשר שבין לשון לבין תרבות אמת. אך משאלחנו להיות גנניה של הלשון, השומרים אותה מפני צמיחה פראית, תעשה אותנו שוטים, החושבים, שהתפתחות הלשון היא בשליטתנו המוחלטת. נשקוד על תקנת לשוננו בידיעה, שבדורות הבאים ישקדו על תקנת לשון אחרת, לשון שתקרא אף היא עברית, אך תהיה שונה מלשוננו.

איתן: אני סבור, שצריך להתאמץ, שיהיה שינוי בדרך הרצויה. ודבר זה האקדמיה ללשון העברית עושה יום-יום, בקביעת מונחים ובקביעת כללי נטייה ברקדוק ועוד. היא משתדלת להתוות את הדרך הרצויה. ועוד דבר: צריך להבחין יפה בין — נקרא לזה — לשון תרבות ובין לשון שוק. על לשון השוק יש השפעות של עליזות, השפעות של ערבית מדוברת, ובוראי אין לנו השפעה. ואינני חושש ממה שחוששים רבים, שאנחנו באים לידי יצירת שתי לשונות.

- ג. על תחיית הדיבור העברי — 135. ל"י
דוד יליו, מורה הלשון וחוקרה — י"א זיידמן
משה שולבוים, חוקר ובלשן — מ"א טנגבלאט
יוסף הלוי, בלשן וחובב ציון — ש' הרמתי
שמונים שנה — ר' סיוון
עברית מדוברת לפני 125 שנה — ח' רבין
היוצר ויצירתו: אליעזר בן-יהודה — מ' נאמן
אליעזר בן-יהודה ותחיית הדיבור העברי — ר' סיוון
חלוצי הדיבור העברי בארצות הגולה — י' קלוזנר
- ד. לתקנת הלשון — 70. ל"י
לתקנת לשון העיתונים — א' בנדויד
למד לשונך — לקט מונחים — ש' בהט
לשיפור הלשון — ר' סיוון
- ה. מלשון ימינו — 80. ל"י
לשון עתיקה במציאות חדשה — ז' בן-חיים
הידעת מאין הביטוי? — א' בנדויד
גלגולי משמעויות של ניבים ושל צירופי לשון
שמקורם במקרא — מ' מורשת
פרקי לשון לנוער — מ' מדן
האקדמיה ללשון העברית בפעולתה — ז' בן-חיים
- ו. כללים בכתיב ובדקדוק — 70. ל"י
כללי הכתיב חסר הניקוד
כללי הקמץ הגדול
כללי הפיסוק
כללי הצירי

הזמנות מתקבלות לפי הכתובת:

האקדמיה ללשון העברית, ת"ד 3449, ירושלים.